

ברכת שופר במבצעים

מבואר בשוע"ר (סי' ריג ס"ו): "אם כל אחד עושה מצוה בפני עצמו, אף שכולן מצוה אחת, כגון שכל אחד מתעטף בציצית או לובש תפילין, הרשות בידם אם רצו אחד מברך לכולם, כדי לקיים ברב עם הדרת מלך. ואם רצו כל אחד מברך לעצמו ... ראוי יותר שיקיים כל אחד ואחד בעצמו מצות הברכה משיקיימנה ע"י שליח ... [אבל] כשכולם מקיימים המצוה ביחד, כגון שמיעת קול שופר או מגילה, מצוה שאחד מברך לכולם, בין התוקע או הקורא בין אחד מן השומעים".

במה דברים אמורים כשגם המברך עדיין לא קיים מצות תקיעת שופר או קריאת המגילה, ומברך עתה לעצמו וגם מוציא את האחרים, משא"כ כשהמברך כבר קיים המצוה לעצמו, וכעת רוצה לברך כדי להוציא את האחרים, בזה אינו יכול להוציאם אלא אם כן השומעים אינם יודעים לברך בעצמם, יכול התוקע לברך ולהוציאם, כמבואר בשוע"ר (סי' תקפה ס"ה): "מי שיצא ידי חובתו ותוקע להוציא אחרים ידי חובתן מברך שתי ברכות אלו. במה דברים אמורים כשאין השומע יודע לברך, אבל אם הוא יודע לברך, יברך בעצמו, ולא ישמע ממי שכבר יצא ידי חובתו".

טעם הדבר שאינו יכול להוציא אלא את מי שאינו יודע לברך בעצמו, מבואר בשוע"ר (סי' קסז סכ"ג): "שאף מי שאינו מחויב בדבר מפני שכבר יצא ידי חובתו יכול לברך למי שעדיין לא יצא ואינו יודע לברך לעצמו ... לפי שבמצות שהן חובה כל ישראל ערבים זה בזה, וגם הוא נקרא מחויב בדבר כשחבירו לא יצא ידי חובתו עדיין".

ומטעם זה אין הפטור יכול להוציא את מי שאינו יודע לברך – אלא בברכת המצוות, משא"כ בברכת הנהנין, כמבואר בשוע"ר (שם): "מי שאינו אוכל אינו יכול לברך המוציא להוציא האוכלין ידי חובתו, אפילו אינו יודע לברך לעצמו, כיון שהוא אינו מחויב בברכה זו, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתו. שברכת הנהנין אינה דומה לברכת המצוות ... שאף שהן חובה על הנהנה, מכל מקום בידו שלא ליהנות ושלא לברך, לפיכך אין אחר שאין נהנה נקרא מחויב בדבר הברכה זו, שזה צריך לברך על מה שחפץ ליהנות".

אבל בתקיעת שופר שהיא מצוה יכול לברך ולהוציא את מי שאינו יודע לברך בעצמו. והיינו לא רק במקום שהתוקע כבר שמע תקיעת שופר בעצמו בבית הכנסת, אלא אף אם הוא רוצה לתקוע לאחרים בבוקר, קודם התפלה, ומכוין בעצמו שאינו יוצא עתה בתקיעתו כיון שהוא רוצה לשמוע התקיעות על סדר התפלה בבית הכנסת, מכל מקום יכול לתקוע ולברך לאחרים שאינם יודעים לברך בעצמם, וכמו שנתבאר הלכה זו לענין קידוש, בשוע"ר (סי' רעג ס"ו): "יכול אדם לקדש לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם, ואין בזה משום קידוש שלא במקום סעודה, כיון שלהשומעים היוצאים ידי חובתן הוא מקום סעודה. ומכל מקום כיון שהוא אינו יוצא ידי חובתו בקידוש זה ... אין לו לקדש לאחרים לכתחלה אלא אם כן הם אינם יודעים לקדש בעצמם". וכן נתבאר בסי' רסט ס"ג, ובסי' סי' רצו ס"ז (לענין הבדלה).

ומה שנתבאר שבתקיעות שופר יכול להוציא אחרים שאינם יודעים לברך, היינו דוקא כשכל השומעים אינם יודעים לברך, משא"כ אם יש בין הקהל גם כאלו שיוודעים לברך בעצמם, צריך לברך אחד מאלו שיוודעים, ולהוציא את כולם בברכתו. ואף שהתוקע יכול לברך בשביל אלו שאינם יודעים לברך, ואם כן מדוע לא יצאו ממנו גם אלו שיוודעים לברך? מצינו כעין זה בחזרת הש"ץ, כמבואר בשוע"ר (סי' קכד ס"א): "לאחר שסיימו הצבור תפלתם יחזור ש"ץ התפלה בקול רם, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל ישמע על התפלה מהש"ץ ויוצא, אבל הבקי אינו יוצא ידי חובתו בתפלת ש"ץ". היינו אף שהש"ץ חוזר על התפלה בלאו הכי.

במה דברים אמורים, כשהשומעים את התקיעות הם גדולים, משא"כ אם הם קטנים, אזי יכול לברך ולהוציאם אפילו אם הם בקיאים, כי אף שאין בזה כל כך ערבות, כיון שהתינוק יודע לברך בעצמו, מכל מקום יכול לברך עבורו מטעם מצות חנוך, וכמו שנתבאר לענין ברכות הטעונות כוס, בשוע"ר (סי' קצ ס"ד): "להטעים לתינוק גדול קצת שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, כדי שיוכל לברך ברכת היין ולא תהא ברכתו לבטלה, מפני שהתינוק שומעה ממנו ומברך ושותה". ולא הזכיר כאן התנאי שיהי' התינוק אינו יודע לברך בעצמו.

וכן נתבאר לענין קידוש, בשוע"ר (סי' רסט ס"ג): "המקדש בבית הכנסת אסור לו לטעום מהכוס, שהרי הוא אינו יוצא בקידוש זה, ואסור לטעום כלום קודם קידוש. אלא כיצד יעשה שלא תהא ברכת בורא פרי הגפן לבטלה יטעים מהכוס לקטן שהגיע לחינוך והקטן ישמע הברכה ממנו ויוצא בה ידי חובתו ונמצא שלא בירך לבטלה". וגם כאן לא הזכיר התנאי שיהי' התינוק אינו יודע לברך בעצמו.

ויותר נתפרש לענין הבדלה, בשוע"ר (סי' רצו ס"ז): "שי"ץ המבדיל בבית הכנסת אף שנתכוין לצאת ידי חובתו, וכן אחרים ששמעו ונתכוונו לצאת ידי חובתם, יכולים לחזור ולהבדיל בבתייהם להוציא בני ביתם הקטנים שלא היו בבית הכנסת, אבל הגדולים שלא היו בבית הכנסת, הואיל והם יכולים להבדיל בעצמם אין למי שיצא כבר ידי חובתו להבדיל להם אלא יבדילו בעצמם". הרי לא הצריך שלא יהיו יודעים לברך בעצמם – אלא בגדול ולא בקטן.

ומטעם זה יכול לברך ולהוציא את הקטן אף בברכת הנהנין, ואף שנתבאר לעיל שבברכת הנהנין לא שייך ערבות, מכל מקום יכול לברך עבורו מטעם חנוך, כמבואר בשוע"ר (סי' קסז סכ"ג): "וכל זה לגדול שאינו יודע לברך, אבל לקטנים רשאי לברך כל ברכת הנהנין כדי לחנכן במצות, ואפילו אין חינוכם מוטל עליו כגון שאינן מבני ביתו".

[ורק בברכת המזון הצריך שהקטן אינו יודע לברך בעצמו, כמבואר בשוע"ר (סי' קפה ס"ד): "בעל הבית שאוכל עם בניו הקטנים שהגיעו לחינוך ברכת המזון ואינן יודעים לברך, או עם אשתו שאינה יודעת לברך, צריך לברך בקול רם כדי שישמעו ויצאו ידי חובתן". ויש לעיין בזה עוד].

במה דברים אמורים באנשים וקטנים, משא"כ בנשים, אף אם אין יודעות לברך בעצמן, אינו יכול לברך על מנת להוציאם, כמבואר בשוע"ר (סי' תקפט ס"ב): "אע"פ שהנשים פטורות מכל מקום אם רצו לתקוע בעצמן הרשות בידן ... וכבר נתבאר בסי' י"ז] דנהגו הנשים לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, על כן גם כאן יברכו הנשים לעצמן. אבל אנשים לא יברכו להן אם כבר יצאו ידי חובתם ואינן תוקעים רק בשביל הנשים, לפי שהיא ברכה לבטלה, שהרי הנשים בעצמן אינן חייבות בברכה זו שיברך זה להוציאן ידי חובתן בברכה זו, אלא שלהן בעצמן הרשות בידן לברך מטעם שנתבאר שם אבל אחר למה יברך בחנם".

וכל זה כשהתוקע רוצה לברך ולהוציא בברכתו את השומעים, אמנם יש אופן נוסף, שהתוקע יקרא עמהם את הברכה מילה במילה, וכמבואר בשוע"ר (סי' תפד ס"ד): "ואם הם אינן יודעין לברך ברכת המזון יקרא הוא עמהם כל ברכת המזון מלה במלה, ואינו כמברך לבטלה כיון שהן עונין אחריו כל מלה ומלה, והרי הוא כמקרא את הקטן ומלמדו ברכת המזון אחר אכילתו".

ואע"פ שנתבאר בשוע"ר (סי' רטו ס"ב): "מותר ללמד לתינוק הברכות כתקונן, אפילו שלא בזמן, ואע"פ שהם לבטלה בשעת הלימוד, אע"פ שאסור לגדול המתלמד". ואם כן איך כותב כאן שמותר לברך מילה במילה עם הגדול שאינו יודע לברך בעצמו.

היינו דוקא כשמברך שלא בעת החיוב, שבזה מותר ללמד רק התינוק ולא לגדול המתלמד, משא"כ כשקורא אתו בשעה שמקיים המצוה, אז מותר גם בגדול, וכמבואר באגרות קודש (ח"ג אגרת תקג): "כשמלמדים לתלמידים בני חיובי הברכות וכיו"ב – אם מותר לבטא האזכרות בעת הלימוד, גם שלא בעת החיוב? ... מפורש הדבר לאיסור ... והטעם בזה י"ל, דכיון דאפשר ללמדו בעת החיוב, אין לעשות זה, עכ"פ מדרבנן, בזמן הפטור, משא"כ קטן **דבכל עת** פטור הוא ... כן אפ"ל ודוחק קצת".

אמנם יש לעיין אם מותר לברך עם האשה שאינה יודעת לברך בעצמה, שתאמר אחריו מילה במילה. ורגיל הדבר כשהולכים לקיים מצות ד' מינים במבצעים, והאשה רוצה לקיים המצוה אך אינה יודעת לברך, דלכאורה אינו יכול לברך אתה מילה במילה, אלא יתן לה לנענע הלולב בלא ברכה. ולא מצאתי בזה בפירוש בספרי ההלכה.

כל האמור לעיל הוא כשהשומע מקיים המצוה בעצמו, והמברך מוציא רק בברכת המצוות. משא"כ כשהאדם ממנה את חבירו לבדוק ביתו מחמץ, חיוב הברכה הוא על השליח שמקיים המצוה, כמבואר בשוע"ר (סי' תלב ס"ח): "אם בעה"ב רוצה לעשות בני ביתו שלוחים לדבר מצוה שיבדקו הם, הרשות בידו, ויברכו הם ברכת על ביעור חמץ ... ואם אינו יכול לטרוח בעצמו לבדוק בכל החדרים ובכל המקומות יבדוק הוא חדר אחד או זוית אחת, ויעמיד מבי ביתו אצלו בשעה שמברך על בדיקתו ויכוין להוציא את ברכתו והם יענו אמן אחר ברכתו ויתכוונו לצאת בברכתו ויתפזרו לבדוק איש איש למקומו".

אמנם כאן באה תמיהה עצומה לכאורה, שבקו"א שם (ס"ק ב) משהו דין זה אם האמור בשוע"ר (סי' תקפה ס"ח-ט): "אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים כל השלשים תקיעות יתקע אחר תחתיו ... אם כבר יצא ידי חובתו, ששמע כבר כל התקיעות בבית הכנסת אחרת, אינו צריך לברך קודם שיתקע, שהרי הצבור שמעו כבר הברכה מן התוקע הראשון".

הרי מפורש כאן שאם הצבור עדיין לא שמע הברכה יברך התוקע בשבילם. ומהו החילוק בין זה לבין האמור לעיל (ס"ה): "אם הוא יודע לברך, יברך בעצמו, ולא ישמע ממי שכבר יצא ידי חובתו"?